

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ—ΙΟΥΝΙΟΣ

1930

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^Α, ΕΚΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ", — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ, 50
ΑΘΗΝΑΙ

ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΕ Κ.Ε.Τ.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2005

μερικούς γονείς κι' άλλους Μαρουσιώτες, τὸν καιρὸ πὸν προβιάστηκε κι' ἔφρευγε ἀπὸ τὸ Μαρούσι γιὰ νὰ πάει νὰ παραλάβει τὸ Γυμνάσιο τῆς Δράμας. 2) Ἀπὸ πιστοποιητικά (ἐκθέσεις τῶν μαθητῶν του καὶ γραμματὰ τους πρὸς τὸν ἴδιο, πὸν τὰ ἔλαβε ὅταν πιά ἦτανε στὴ Δράμα, πὸν πρέπει νὰ μᾶς βεβαιώσουν πὸς ὅλα αὐτὰ ἐγίνανε καὶ παραγίνανε.

Μπροστὰ σ' αὐτὰ τὰ πειστήρια (τις ἐκθέσεις καὶ τὰ γράμματα) πὸν τὸ πολὺ μεγάλο προτερημά τους εἶναι πὸν εἶναι πολὺ καλογραμμμένα καὶ πολὺ ἄστια, καὶ τὸ μόνο ἑλάττωμά τους εἶναι πὸν εἶναι ὅλα ὁμοία, γιατί ἔχουν ὅλα τὴν ἴδια κατοχὴ τοῦ γλωσσικοῦ ὄργανου καὶ τὸ ἴδιο ὄφρος, πὸν λές πὸς ὅλα γεννήθηκαν ἀπὸ τὴν ἴδια συναισθηματικότητα, ἀπὸ τις ἴδιες κλίσεις, ἀπὸ τὴν ἴδια ὑπερβολὴ καλοσύνης ψυχικῆς καὶ τὴν ἴδια τέλος διανοητικότητα, μπροστὰ λέω σ' αὐτὰ τὰ μαρτύρια τὰ πειστικά εἶμαστε ἀναγκασμένοι νὰ ὁμολογήσουμε, ὅτι ἕνεχισμένος Καθηγητὴς τους μὲ λιγότερο ἀπὸ τὸν δικαιολογούμενο ἀπὸ τ' ἀποτελέσματα τῆς διδασκαλίας του ἐνθουσιασμοῦ μιλεῖ πρὸς τὰ παιδιά στὴ διαλεξὴ του γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ ἔργου του.

Μὲ ὄλον ὅμως τὸ θαυμασμό μας γιὰ τὸ ἔργο του εἶμαστε ἀναγκασμένοι νὰ διαφωνήσουμε μὲ τὸν κ. Ἀντωνάκο στὸ ζήτημα τοῦ μυστικοῦ τῆς ἐπιτυχίας του.

Δὲν μπορούμε νὰ χωνέψουμε τὴν ἰδέα πὸς τὸ αἶτιο τῆς ἐπιτυχίας του μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ λίγο ἐξωτερικό. Δηλαδή μηχανικό. Δηλαδή ζήτημα μεθόδου ἢ συστήματος. Γιατί μᾶς φαίνεται στὸ τέλος τέλος ἄσπειο νὰ φανταστῆ κανεὶς, ὅτι σ' ἓνα Γυμνάσιο, ὅταν ὅλοι οἱ ἄλλοι καθηγηταὶ κι' ὁ Γυμνασιάρχης μεταχειρίζονταν δίπλα του τις γνωστὲς παλιές (καλές ἢ κακές ἀδιάφορο) μεθόδους, ὅταν γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς διδαχτικῆς τοῦ σχολείου ἐργασίας χρειάζονταν κατάλληλο κτίριο, ἐργαστήρια, βιβλιοθήκη, κήπος, ἀναγνωστήρια καὶ πολλὰ πολλὰ πὸν λείπανε στὸ Μαρούσι, ὅταν λείπανε δηλαδή ὅλες οἱ προϋποθέσεις πὸν θὰ ἐπιτρέπανε τὴν ἐφαρμογὴ τῆς μεταφερόμενης γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸ χειροτεχνικὸ σχολεῖο σὲ κλασικὸ σχολεῖο διδαχτικῆς τοῦ καλούμενου σχολείου ἐργασίας, εἶναι λέμε στὸ τέλος τέλος ἄσπειο νὰ πιστέψουμε τὸν κ. Ἀντωνάκο πὸν ἰσχυρίζεται, ὅτι μὲ τὴν καλὴ του θέληση τὰ «βόλεψε» ὅλα αὐτὰ, τὰ ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ (συνεργασία ὄλου τοῦ διδαχτικοῦ προσωπικοῦ καὶ τὰ λοιπὰ μέσα) γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς νέας διδαχτικῆς.

Ἐγὼ τουλάχιστο ἀμφισβητῶ τὴν ἀκρίβεια τῆς διαγγώσεως τοῦ κ. Ἀντωνάκου ὡς πρὸς τὸ μυστικὸ τῆς ἐπιτυχίας του. Καὶ τείνω νὰ πεισθῶ πὸς ἀπὸ μετριοφροσύνη θέλει ν' ἀποδίδει τις ἐπιτυχίες του σὲ μυστικά τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Δημοτικισμοῦ, ἢ καὶ σὲ διδαχτικὲς σχολείων πὸν δὲ λειτούργησαν ἀκόμα ποῦθενά, τουλάχιστο μὲ τὰ ἴδια θαυμαστά ἀποτελέσματα.

Τὰ θαύματα πὸν ἔκανε ὁ κ. Ἀντ. τ' ἀποδίδω στὰ φυσικά του μοναδικὰ χαρίσματα, πὸν βέβαια θὰ ἔχει, καὶ στὴν τύχη πὸν τοῦδωσε στὰ χέρια του ὕλικὸ πρώτης τάξεως, παιδιά εἰ-

κολόπλαστα καὶ ἐνιαίως φύσεως ἐξαιρετικῆς, ὅπως φαίνεται πὸς εἶναι τὰ Μαρουσιότακια. Καὶ συγκεκριμένα τὸ κατόρθωμά του θὰ ὀφείλεται στὴν Πρωτεύειά του ἰκανότητα νὰ ἐνεργεῖ μὲ χίλιες μορφές καὶ χίλιους τρόπους, μὲ μεθόδους καὶ διδαχτικὲς προσαρμοσμένες στὴν κάθε περίσταση, γιὰ νὰ ἐφαρμόσει λογίων λογίων παιδαγωγικὲς ἀρχές, ἀπὸ τις ὅποτες καὶ μόνο μὰ ἂν κατεῖχε ἓνας ἄλλος κοινὸς εὐσυνείδητος δάσκαλος θὰ θεωροῦσε τὸν ἑαυτὸ του τρισευτυχισμένο.

Ἐπιμένω λοιπὸν στὴ γνώμη μου, ἐπειδὴ ἄλλως τε ξέρω πὸς τὰ θαύματα τὰ ἔκανε πάντοτε καὶ θὰ τὰ κάνει ἐξαιρετικὴ προσωπικότης, κι' ὄχι οἱ μέθοδοι, οἱ ἀρχές, καὶ τὰ συστήματα.

Κι' ἂν μᾶς τύχει ποτὲ μὴ τέτοια προσωπικότης ν' ἀποδίδει τὰ θαυμάσια ἔργα τῆς σὲ μυστικῶ συστήματος — ὅπως αὐτὴ τὴ φορὰ — εἶμαστε ἰκανοὶ νὰ τῆς ποιῆμε : ὅτι ἂν δὲν τὸ λέει αὐτὸ ἀπὸ μετριοφροσύνη, βέβαια θὰ τὸ παρανόησε καὶ θὰ τὸ κακομεταχειρίστηκε τὸ σύστημα.

Μὰ μπορεῖ νὰναι κανένας ἐξαιρετικὴ προσωπικότης κι' ὅμως νὰ παρανοεῖ :

Βεβαιότατα.

Ὅσο κι' ἂν φαίνεται παράξενος ὁ συλλογισμὸς μου πρέπει νὰ τὸν πιστέψουμε γιὰ σωστὸ μὴ φορὰ πὸν καλόπιστα μεταφερθήκαμε στὸν κόσμον τῶν θαυμάτων. Ρ.

Ν. Ι. Λούβαρι. — « Ὁ Γκαίτε ὡς Θεραπευτικὴ Προσωπικότης ».

Ὁ κ. Λούβαρις Καθηγητὴς στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Βιολωνίας καὶ Ἑρμηνείας τῆς Καινῆς Διαθήκης εἶναι γνωστὸ πὸς ἔχει ἀξιοζήλευτη μόρφωση φιλοσοφική. Κι' ἀπὸ τὴ μελετοῦλα του γιὰ τὸ Γκαίτε, κι' ἀπὸ μιὰν ἄλλη πὸν δημοσίεψε κάπου γιὰ τὸ Νίτσι, φαίνεται πὸς μελέτησε μὲ ἰδιαίτερη προσοχὴ καὶ ἀγάπη τὰ ἔργα πὸν γράφανε τὰ δύο πρὸ ἐλεύθερα πνεύματα πὸν φανήκανε στὴ Γερμανία τὸν παρασμένο αἰῶνα. Τὸ διάβασμα μάλιστα τοῦ βιβλίου, γιὰ τὸ ὅποιο θὰ μιλήσουμε καὶ μὲ τὸ ὅποιο προσπάθησε νὰ παρουσιάσει τὸν πρὸ μεγάλο ποιητὴ τοῦ 19ου αἰῶνα σὲν προσωπικότητα θεραπευτικὴ, μᾶς πείθει ὅτι ὁ κ. Λ. παρακολούθησε καὶ τὰ ὅσα γράφηκανε ὡς τὰ τώρα γιὰ τὸ Γκαίτε ἀπὸ λεπτολόγους Γερμανούς, πὸν ἐξετάσανε φιλολογικὰ καὶ τὴν τελευταία φρασσοῦλα του καὶ τὴν ἐρμηνέψανε σύμφωνα μὲ τὴν ψυχικὴ τους βίβαν καὶ πνευματικὴ τους διάθεση.

Δὲ μὲν φαίνεται, ὅμως, πολὺ τολμηρὸ νὰ προστεθεῖ, πὸς ὁ κ. Λ. μελετώντας τὰ ὅσα εἰπώθηκαν γιὰ τὸν Γκαίτε, πρόσθεξε πρὸ πολὺ — ὅπως δὲ εἶναι καὶ φυσικὸ — τὰ ὅσα γράφηκανε ἀπὸ συγγενικά μὲ τὸ ἴδιό του (τοῦ κ. Λ.) πνεύματα : δηλαδή ἀπὸ σοφὸς Γερμανούς πὸν κατὰ σύμπτωση βλέπουν τὸν κόσμον καὶ τὰ πράγματα, ἐπομένως καὶ τὸ μεγάλο ποιητὴ τους, μ' ἓνα πρῶμα ὁμοιο, ἢ σχεδὸν ὁμοιο, μὲ τὸ πρῶμα πὸν βλέπει τὸν κόσμον καὶ τὰ πράγματα, ἐπομένως καὶ τὸν Γκαίτε, καὶ ὁ κ. Λούβαρις. Ἐνα πρῶμα πὸν ἢ μὴ πλευρὰ του μπορεῖ

ν' εἰπωθεὶ θρησκευτικορωμαντική, ἢ ἄλλη μεταφυσική καὶ ἢ τρίτη μυστικιστική.

Στὴ Γερμανία, καθὼς εἶναι γνωστό, πολλοὶ καὶ καλοὶ βάλθηκαν νὰ διακρίνουνε στὸν Γκαίτε προσωπικότητα θρησκευτική.

Μὰ ὁ κ. Λούθκις εἶναι ἄρκετὰ ἔξυπνος γιὰ νὰ καταλάβει ὅτι στὴν Ἑλλάδα ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου «ὁ Γκαίτε ὡς προσωπικότης θρησκευτική» μπόρεῖ νὰ φανεῖ σὰν παραδοξολογία. Καὶ μπορεῖ μάλιστα νὰ κινήσει, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ κ. Λ. λέει, τὸ ἀθέητο χαμόγελο.

Κι' ἀπὸ μέρος μου βρίσκω πὼς δικαιολογημένα θὰ χαμογελάσουν ὅσοι κἀτι ξέρουν ἀπὸ Γκαίτε. Ὅχι βέβαια γιὰτὶ ἀκουσάν ἢ διαβάσανε, ὅπως φανταζεται ὁ κ. Λ., ὅτι ὁ Γκαίτε καὶ τὴ ζωὴ του τὴν ἔζησε ἔντονα καὶ τὴν κλησέρας ὅσο μποῖσαι. Ὅστε γιὰτὶ οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες ἔχουν πολλές σχέσεις μὲ τὸν ὀρθολογισμό—ὅπως ὑποπτεύεται ὁ κ. Λ.—Ἄλλὰ γιὰτὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Λ. θὰ ἔχουν σχηματίσει τὴ γνώμη μελετώντας καὶ αὐτοὶ τὴ ζωὴ καὶ τὰ ἔργα τοῦ μεγάλο ποιητῆ, πὼς ὁ Γκαίτε ὑπῆρξε ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα ἐρευνητικὰ καὶ τὰ πρῶτα ἀνήσυχτα φωτεινὰ καὶ ἰσορροπημένα μυαλά ποὺ φάνηκαν ποτέ στὸν κόσμο. Ὁ Γκαίτε ζήτησε ὁλοένα καὶ ὄλα νὰ τὰ μάθει, ἀναθεωρώντας καθυμέρα ἐκάينو ποὺ ἤδη ἔμαθε, αὐτοπαυδαγωγούμενος καὶ μὴ πιστεύοντας παρὰ ὅσα αὐτὸς κατάχτησε μὲ τὴ δύναμη τῆς φωτεινῆς του διάνοιας.

Θὰ παραξενευθῆκανε δηλαδὴ ἀπὸ τὸν τίτλο τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Λ. ὅσοι θέλουν νὰ βλέπουν στὸν Γκαίτε τὸν ὑπεράνθρωπο τοῦ Νίτσε.

Ὅλοι αὐτοὶ βέβαια θὰ ἔχουν κάπως διαφορετικὴ ἰδιοσυγκρασία ἀπὸ τὸν κ. Λ. καὶ βλέπουν τὸν κόσμο καὶ τὰ πράγματα, ἐπομένως καὶ τὸν Γκαίτε, μ' ἕνα πρῶμα ποὺ ἢ μὴ πλευρὰ του τουλάχιστο μπορεῖ νὰ εἰπωθεὶ θετικιστικὴ. Γιὰ τοῦτο αὐτοὶ ὄλοι—καὶ ἐγὼ ἕνας—μέσα στὸ βιβλίο κ. χ. τοῦ Γκαίτε ποὺ τὸ ἀναφέρει στὸ βιβλιαράκι του ὁ κ. Λ.

Ἄν θέλεις νὰ φτάσεις τὸ ἄπειρο

γνώρισε τὸ πεπερασμένο σὲ κάθε του ἐκδήλωση

θὰ βλέπουν, ὅπως ὁ κ. Λ., τὸν Γκαίτε σὰν ἕνα ἄνθρωπο ποὺ σὲ ὅλες τὶς πλευρὰς καὶ τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς διαδέπει τὴν πνοὴ τῆς θεότητος, ἀλλὰ βλέπουν τὴν ἰσορροπημένη μεγαλοφυΐα ποὺ ἀποτείνεται—ἴσως καὶ μὲ κάποια εἰρωνία—σὲ ὄλους ὅσους ἀδικολογοῦνται γιὰ ν' ἀποκαλύψουν τὸ ὕψιστο νόημα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς λαμβανόμενου ὡς ὄλου (ποὺ εἶναι κατὰ τὸν κ. Λ. τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς θρησκευτικῆς προσωπικότητος) καὶ τοὺς συσταίνει νὰ φροντίσουν πρῶτα νὰ γνωρίσουν τὸ πεπερασμένο σὲ κάθε του ἐκδήλωση (πράγμα ποὺ θὰ τὸ κατορθώσῃ ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν ἐπιστήμη, ἢ ὅποιον ὡς ὄργανο γνώσεως ἔχει τὸ νοῦ) καὶ ἔπειτα μπορεῖ καὶ νὰ φτάσουν ὡς τὸ ἄπειρο.

Εἶπα, δηλαδὴ, στὸ βιβλίο αὐτὸ ὁ Γκαίτε τὴν πρῶτη μεγάλη ἀλήθεια, ποὺ ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Κάντ ἔγινε πρῶτα κοινὴ, πὼς ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἕνα καὶ μοναδικὸ ὄργανο γνώσεως, τὴ διάνοια. Κι' αὐτὴ δημιουργεῖ τὴν ἐπιστήμη ποὺ μᾶς μαθαίνει τὰ φαινόμενα τοῦ πεπερασμένου, ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει δηλαδὴ νὰ γνωρίσουμε τὸ μέρος τοῦ κόσμου ποὺ μπορεῖ νὰ γνωσθεῖ. Κι' ἀκόμη εἶπε πὼς ἢ ταῦτα ἐπί-

γνώση ἀπὸ τὸ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ πεπερασμένου σὲ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις του εἶναι ὁρὸς ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ—ποὺ δὲν θὰ τὸν ἐπιτύχει ποτέ—γιὰ νὰ ἐπιχειρήσει ἔπειτα ὁ ἄνθρωπος νὰ συλλάβει τὸ ἄπειρο, τὸ ἀσύλληπτο, τὸ ἀνυπόθετο, τὸ ὕψιστο νόημα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς κτλ. κτλ.

Μὲ ἄλλα λόγια εἶπε ὁ Γκαίτε, ὅτι αὐτοὶ ποὺ ἐπιχειρήσαν, ἐπιχειροῦν καὶ θὰ ἐπιχειροῦν νὰ νιώσουν τὸ νόημα τοῦ κόσμου ἀμέσως εἴτε μὲ τὸ μοναδικὸ τῆς γνώσεως ὄργανο—τὸ νοῦ—εἴτε μὲ τὶς διακοσμήσεις, μὲ τὰ θυμικὰ καὶ τὰ ἀσυναίσθητα ὄλων τῶν τάξεων—οἱ θρησκευτικὲς κατὰ τὸν κ. Λ. προσωπικότητες—ματαιοπονοῦν.

Γι' αὐτοὺς ποὺ δὲν ἔχουν ἰδιοσυγκρασία μυστικιστικὴ καὶ ψυχοπνευματικὲς διαθέσεις θρησκευτικορωμαντικὲς τὸ θαυμάσιο βιβλίο τοῦ Γκαίτε λέει ὅλα τὰ παραπάνω. Γιατὶ γι' αὐτοὺς ὄλους ὁ σωστός ὀρθολογισμὸς ζεῖ καὶ θὰ ζεῖ καὶ θανάσιμα ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ γελοιοποιήθηκε ὁ ψευδο-ὀρθολογισμὸς, ποὺ καὶ αὐτὸς ἔκανε τὸ σφάλμα νὰ θέλει σὰν τὶς θρησκευτικὲς προσωπικότητες νὰ νιώσει ἀπ' εὐθείας καὶ μὲ τὴ δύναμη τοῦ λογικοῦ τὸ Σύνολο, τὸ ὕψιστο νόημα κτλ. Γι' αὐτοὺς ὄλους, δηλαδὴ, οὔτε χρωσκόπησε ποτέ, οὔτε θὰ χρωσκόπησει ἢ σωστὴ ἐπιστήμη, ἢ ὅποια ποτέ τῆς θὰ διατύπωνε τὴν ἀξίωση νὰ κατανοήσῃ τὸ ἀνυπόθετο, σὰν τὴν παραστρατημένη, τὴ θρησκευτικὴ νὰ ποῦμε, ἐπιστήμη ποὺ πραγματικὰ χρωσκόπησε, τὴν ὅρα ποὺ διαλάλησε πὼς ξέρεῖ ἢ μπορεῖ νὰ γνωρίσει ὅσα θὰ θὰ τὰ γνωρίσει ποτέ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς.

Γιατὶ καὶ σὲ τέτοια παιγνίδια φαίνεται πὼς ἀνκατεύεται καὶ ἡ ἐπιστήμη, ἅμα βρεθοῦνε ζηλωτὲς ἐπιστήμονες ποὺ, σὰν ἄνθρωποι καὶ αὐτοὶ ἀδύναμοι, ἀφήνονται νὰ οδηγηθοῦν ἀπὸ τὸ θυμικὸ καὶ ἀφήνονται νὰ παρασυρθοῦν ἀπὸ τὴν αἰσθησι τοῦ μυστηρίου ὡς τὸ σημεῖο νὰ παίξουν τὸ ρόλο ποὺ ἀνήκει στὶς θρησκευτικὲς προσωπικότητες.

Εἶναι ὁμως δυνατό νὰ ὑποθεθεῖ, ὅτι μπορεῖ νὰ τοῦ διαφεύγουν τοῦ κ. Λ. τόσο κοινὲς καὶ τόσο γενικὲς ἀλήθειαι; Κάθε ἄλλο! Εἴμαστε βέβαιοι πὼς καὶ τὶς ξέρεῖ καὶ τὶς παραξέρεῖ. Καὶ τὰ λέει μάλιστα ὄλα' αὐτὰ, ἴσως μ' ἄλλον τρόπο, στὸ βιβλιαράκι του ποὺ εἶναι καὶ γιὰ ταῦτα ἀξιοπύστατα.

Μὰ τὰ ὅσα ξέρεῖ, γιὰτὶ τὰμαθε καὶ τὰ βρῆκε μὲ τὸ νοῦ του, βρίσκονται μέσα του σὲ ἀντίθεση μὲ μιὰν ἀκαταμάχητη τάση τῆς ἰδιοσυγκρασίας του νὰ ἐξαιρέται ἢ ψυχῆ του «ὑπεράνω τῶν παροδικῶν καὶ > φευγαλέων φαινομένων τῆς καθ' ἡμέραν πείρας > εἰς ἕναν κόσμον αἰώνιον νόμων, ὑστάτων σκοπῶν καὶ ὕψιστων ἀξιών». Ἡ φράση εἶναι τοῦ κ. Λ. καὶ μπορεῖ νὰ δριζέει, κατὰ τὸν ἴδιο, τὸ θρησκευτικὸ αἰσθημα.

Ἔτσι βρίσκεται ἡ γνώση του σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ θρησκευτικὸ του αἰσθημα. Καὶ γι' αὐτὸ φρόντισε στὸ βιβλίο του, ὅπως συμβεθεσε αὐτὸς τὴ γνώση του μὲ τὴ θέλησή του νὰ ἐξαιρέται σὲ ἄλλους κόσμους, νὰ βρεῖ τὸν παραπλήσιο καὶ γιὰ τὸν Γκαίτε συμβεθεσμο. Καὶ πραγματικὰ τὸ κατορθώσῃ, γιὰτὶ κατορθώσῃ πάντοτε νὰ δοῦμε στὸ τέλος ἕνα ἄνθρωπο, ἔστω καὶ τὸν ὑπεράνθρωπο, ὅπως ἐμεῖς τὸν φανταζόμαστε, ἢ καλύτερα ὅπως ἐμεῖς εἴμαστε.

Κατορθώσῃ λοιπὸν νὰ δείξει στὸ βιβλιαράκι του τὸ Γκαίτε σὰν προσωπικότητα θρησκευτικὴ. Πὼς; Ἐύκολα. Μέσα σὲ συγκεκριμένη θρησκεία θὰ χρο-

ροῦσε ὁ Γκαίτε. Ἄλλ' οὔτε καὶ στὰ ὄρια τῆς κοινῆς ἔννοιαι τῆς θρησκευτικότητος. Κι ὁ Γκαίτε ὁμοῦ γίνεται θρησκευτικὸς ἀν' ἐπεκταθοῦν τὰ μετατιθέμενα εὐκόλα ὄρια τῆς κοινῆς ἔννοιαι τῆς θρησκευτικότητος ὡς τὴν ἔννοιαν τῆς θρησκείας, ὅπως τὴν ἔχουσα διατυπώσαι οἱ σοφοί, ποὺ ἔκριναν ἐπίτηδες γι' αὐτὸν τὸ σκοπὸν ἔρευνας ἱστορικές, ψυχολογικές, καὶ φιλοσοφικές. Βρήκανε λοιπὸν αὐτοὶ οἱ σοφοί — μᾶς τὸ μαθαίνει ὁ κ. Λ. — πῶς ἡ νοητικὴ λειτουργία ἀποκλείεται γιὰ τὴν ἐκτίμησιν τῆς θρησκευτικότητος. Κι οἱ θρησκευτικότητι εἶναι ἡ βαθύτερη ψυχικὴ ὀρμὴ ποὺ δημιουργεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς τὸ ἐνδύμα τῶν διαφόρων θρησκειῶν. Κι ἄκομα οἱ θρησκευτικότητι διακρίνεται ἀπὸ τῆς θρησκείας, ἢ τῆς ὁρισμένης θρησκείας, ποὺ εἶναι μόνον ἀπόπειρες νὰ τὴν ἐκφράσων. Γιατὶ ἡ θρησκευτικότητι πραγματικὰ εἶναι ὁ πόθος ποὺ ὑπάρχει μέσα μας καὶ μᾶς ἀναγκάζει νὰ ζητοῦμε τὸ ὑψιστὸ νόημα τοῦ κόσμου. Ὅσο δὲν τὸ βρίσκει, ὁ μέσα μας πόθος ἀνησυχεῖ, ταράσσεται καὶ κατέχεται ἀπὸ ἀοριστία. Γιὰ τοῦτο τὴν ζήτησιν τὴν συντροφεύει καὶ ἡ ἀνάγκη τοῦ λυτρωμοῦ, ἢ λαχτάρα δηλαδὴ ν' ἀπαλλαγθῆι ὁ πόθος αὐτὸς τῆς ζήτησεως ἀπὸ τὴν ταραχὴ καὶ τὴν ἀβεβαιότητα. Καὶ λοιπὸν ὅποιος ζητεῖ νὰ γνωρίσῃ τὸ ὑψιστὸ νόημα τοῦ κόσμου κ.τ.λ. καὶ ζητεῖ νὰ δώσῃ μιὰ λύσιν στὸ αἰώνιον πρόβλημα τοῦ τί εἶναι ὁ κόσμος γιὰ ν' ἀπαλλαγθῆι ἀπὸ τὴν ἀνησυχία καὶ τὴν ἀβεβαιότητα, ποὺ τὸν τυραγεῖ, εἶναι θρησκευτικὴ προσωπικότητι. Τέτοιοι εἶναι καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς μεγάλους ποιητὰς, ὅπως ὁ Γκαίτε καὶ ὁ Δάντε. Γιατὶ τὸ βαθύτερον περιεχόμενον τῆς θείας Κοιμωδίας καὶ τοῦ Φάουστ εἶναι αὐτὸς ὁ πόθος. Ἔτσι περίπου ὁ κ. Λ. ἀποδείχνει τὸν Γκαίτε θρησκευτικόν. Μὰ θὰ μπορούσε νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς, πῶς ἔτσι εἶναι θρησκευτικοὶ ἔλοι οἱ ἄνθρωποι, γιατί ὅλοι τους ποῖός λίγο, ποῖός πολύ, ρωτοῦν ἀνήσυχον — ἀπὸ ποῦ ἤλθαμε; γιατί ἤρθαμε; καὶ ποῦ θὰ πάμε; Ζητοῦνα, δηλαδὴ, νὰ βροῦνα τὸ ὑψιστὸ νόημα καὶ αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη τοῦ λυτρωμοῦ ἀπὸ τὴν ἀβεβαιότητα. Καὶ ἂν πρόκειται νὰ ἐξαιρεθοῦν μερικοὶ, δηλαδὴ νὰ βρεθοῦν κι ἄνθρωποι ποὺ δὲν ἔχουν θρησκευτικότητι, αὐτοὶ δὲν εἶναι οἱ ἄθεοι, μὰ οἱ θρησκοὶ, οἱ πιστοὶ σὲ μιὰ πατροπαράδοτη θρησκείαν, ποὺ παραθεχτήκανε ἀπὸ μικρὰ παιδιὰ μιὰ διδασκαλίαν εἰς ἀποκαλύψεως. Γιατὶ αὐτοὶ εἶναι πραγματικὰ οἱ μόνοι μακάριοι, ποὺ δὲν αἰσθάνονται οὔτε τὸν πόθον νὰ γνωρίσουν, οὔτε τυραγεῖνται ἀπὸ ἀνησυχία καὶ ἀβεβαιότητα, γιατί ὅλα τὰ προβλήματα τοῦ κόσμου γι' αὐτοὺς εἶναι λυμένα καὶ ἐξηγημένα.

Βέβαια μιὰ τέτοια συνέπειαν τῆς ἐφαρμογῆς τῆς εὐρύτερης ἔννοιαι τῆς θρησκευτικότητος δὲν πέρασε ἀπὸ τὸ μῦθον τοῦ κ. Λούθχερι. Ἄλλ' οὔτε κι ἀπὸ τὸ δικό μου ποτὲ πέρασε νὰ ὑποστηρίξῃ ἕνα πρόμοιο σοφιστικὸ συμπέρασμα.

Τὸ ἐπέδειξα, ὅμως, μιὰ στιγμὴ τὸ ἐξύμωρον συμπέρασμα, γιατί θέλω νὰ τονίσω πόσο εὐκόλα μπορεῖ νὰ μᾶς ἀπατήσουν οἱ λέξεις, στίς ὁποίας θένουμε ὅσον περιεχόμενον ἔννοιαι πολὺ πολὺ πλεονάζουσες, πολὺ πλεονάζουσες, ἀπ' αὐτὰς ποὺ εἶχαν πάραι ἀρχικὰ ἀπὸ τὴν κοινὴν χρῆσιν.

Ἦτοτε ἀπ' αὐτὰ δὲν ἔχω νὰ προσθέσω παρά μιὰ γενικὴ καὶ τελευταία παρατήρησίν μου γιὰ τὰ βιβλία τὰ γραμμένα — ὅπως τὸ βιβλιαράκι τοῦ κ. Λού-

θχερι — μὲ ὅλη τὴ θερμὴ ποὺ δίνει μιὰ ἀτομικὴ πίστιν καὶ ποὺ στηρίζονται στὴν εὐγενικὴ ἀταπάτη τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴν ἀξίαν τοῦ θημικοῦ, γιὰ τὴν ἀνάγκην ν' ἀπαλλαγθοῦμε ἀπὸ τὴν ἐπιπόλαιον νοησιαρχίαν, γιὰ τὸ μεγάλο ρόλον ποὺ παίζει τὸ ἄγνωστο ποὺ ὑπάρχει μέσα μας (ὡς τὸ ποῦμε ψυχὴ) ἢ ὅποια μπορεῖ νὰ αἰσθανθῆι τὸ ἔσχατον ἢ τὸ ὑψιστὸ νόημα τῆς υπάρξεως (νὰ ποῦμε τὸ θεὸν τὸν καιρὸ ποὺ ὁ νοῦς ἴσως εἶναι δὲ ὑπερβάδιον) δὲν μπορεῖ νὰ τὸ συλλάβῃ καὶ τέλος γιὰ τὸ ρόλον τοῦ ὑποσυνείδητου ἢ καὶ τοῦ ἀσύνειδου ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπολογισθοῦν ἀπὸ τὸ νοῦ, ἀλλὰ εἶναι ἀπὸ τὴ φύσιν καὶ ἀθέωρητα δημιουργικὰ. Μέσα ἀπ' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰ βιβλία, ἔχω τὴ γνώμη πῶς ἕνας ἀναγνώστης μὲ μιὰ ἐπιπολαιὴ διαφορετικὴ ἀπὸ τοῦ συγγραφέα, λίγο πλεονάζουσα, ποὺ θέλει νὰ στέκεται στὴ γῆ ἀπάνω καὶ στὰ δύο πόδια, μὲ ἕνα μυαλὸ ποὺ ἀποκρούει τὸ ἀθέωρητον ὅποιαδήποτε μορφὴν κι ἂν λάβῃ, μὲ μιὰ ψυχὴ ποὺ μπορεῖ νὰ εὐαίσθητη καὶ νὰ λατρεύῃ ἰδανικὰ, μὰ ποὺ δὲ θέλει ποτὲ νὰ θεολογῇ σὰ σοφιστικὰ νερά, μὲς ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτὰ ἕνας τέτοιος ἀναγνώστης θὰ μπορούσε νὰ βγάλῃ τὰ πλεονάζοντα καὶ ἀπροσδόκητα συμπεράσματα.

Θὰ μπορούσε δηλαδὴ νὰ ἐξηγήσῃ τὰ ὅσα ἔκρινε, εἶπε καὶ ἔγραψε ὁ Γκαίτε ἐντελῶς ἀντίθετα ἀπὸ τὸν κ. Λούθχερι.

Ὅλ' αὐτὰ ὅμως δὲν ἐλαττώνουν καθόλου τὴν ἀξίαν τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Λούθχερι, ποὺ δὲν μπορεῖ βέβαιον νὰ γράφῃ παρά ὅπως αὐτὸς αἰσθάνεται καὶ καταλαβαίνει. Φτάνει ποὺ μέσα στὸ βιβλιαράκι του μὲ εὐκρίνειαν, μὲ ἀγάπην καὶ ὑστεραν ἀπὸ πολλὰ διαβάσματα μᾶς μιλεῖ γιὰ τὰ πλεονάζοντα προβλήματα ποὺ ἀπασχόλησαν ἕνα ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα πνεύματα, γιὰ τὰ προβλήματα ποὺ δὲ θὰ πάφῃ ποτὲ ν' ἀσχολεῖται ὁ ἄνθρωπος καὶ ποὺ πάντοτε ἀσχολούμενος μ' αὐτὰ θὰ ὑφάνεται, μ' ὅλον ποὺ τελικὰ θ' ἀποδείχεται πῶς ματαιοπονεῖ.

Γιατὶ μπορεῖ ἐπὶ τέλος νὰ μὴ συμμερίζεται κανεὶς τὸν ἐνθουσιασμόν τοῦ κ. Λ., ποὺ θέλει νὰ πιστεῖται πῶς μὲ τὸν ἐννοούμενον καὶ ἐξηγητούμενον κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Γκαίτε θὰ μπορέσῃ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐλευθερώσῃ ὅλας τῆς δυνάμεις τοῦ θημικοῦ, κι ἔτσι νὰ αἰσθανθῆι, νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἐξηγηθῆι τὸ πρόβλημα τῆς υπάρξεως σὲ ὅλας τῆς ὄψεις. Μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴ νομίζῃ στεῖρα ἀπὸ τὴ φύσιν τῆς μιᾶς φιλοσοφίας — νὰ τὴν ποῦμε θεολογική — ποὺ ὑπερτιμώντας τὸ θημικόν καὶ τὸ ἀσύνειδον καταγίνεται νὰ αἰστανθῆι τάχα μὲ τὴ βοήθειάν τους τὸ ἄπειρον. Μπορεῖ ἀντίθετα νὰ αἰσιοδοξῆι κανεὶς καὶ νὰ ἐνθουσιάζῃ μὲ τὴ σύγχρονη φιλοσοφίαν — νὰ τὴν ποῦμε μαθηματικὴν — ποὺ κατόρθωσε ν' ἀναγνωρίσῃ πᾶς τὰ δύο χαρακτηριστικὰ τῆς διάνοιας, ποὺ ἡ ἔνωσίν τους ἀποτελοῦν τὴν εἰδικὴν σφραγίδα τῆς, δηλαδὴ τὴν ἀπέραντη δυνατότητα τῆς προσόδου καὶ τὴν συνεχῆ ἀνησυχίαν τῆς ἐπαληθεύσεως. Μπορεῖ καὶ νὰ προτιμᾷ ἀνεπιφύλακτα ἀπὸ ἕνα πόθον βραχυμερικὸν τοῦ ἀνθρώπου νὰ γνωρίσῃ αἰσθανόμενος γιὰ νὰ λυτρωθῆι, τὴν ἀπέραντη δυνατότητα τοῦ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου νὰ προσεῖται καὶ τὴν ἀδιάκοπην ἀνησυχίαν του νὰ ἐπληθεύσῃ. Μὰ δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ μὴ θεωρήσῃ τὴν ἀνθρώπινην αὐτὴ διάθεσιν ἐπίσης εὐγενικὰ μὲ τὴ δικήν του, οὔτε μπορεῖ καὶ νὰ μὴ τὴν ἐκτιμᾷ ὡς ποσοτικὰ ἰσοδύμη. P.